

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

16(25)
2016

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI VILNIUS 2016

Leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ (Sutartis Nr. LIP-078/2016)

REDAKcinė KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris
Kalifornijos universitetas, San Diegas

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinės KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytytis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytytis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Šeima ir kalendorinės šventės sovietinėje Lietuvoje	9
Family and Calendar Holidays in Soviet Lithuania. Summary	31

Waldemar Kuligowski

Festivalizing Tradition. A Fieldworker's Notes from the Guča Trumpet Festival (Serbia) and the Carnival of Santa Cruz de Tenerife (Spain)	35
Festivalizuojant tradiciją. Pastabos iš lauko tyrimų Gučos trimitų festivalyje (Serbija) ir Tenerifės Santa Kruso karnavale (Ispanija). Summary	53

Cozette Griffin-Kremer

Immigrant Integration through Festival: Technical Prowess, Empowerment and Inclusion in the Lily-of-the-Valley Festival in Rambouillet, France	55
<i>Pakalnučių</i> festivalis Rambujė (Prancūzija) kaip imigrantų integracijos būdas: jų meistriškumas ir socialinis pripažinimas. Santrauka	66

Iuliia Buyskykh

Carnival in Urban Protest Culture: The Case of Kyiv Early Euromaidan	69
Karnavalas miesto protesto kultūroje: ankstyvojo Kijevo Euromaidano atvejis. Santrauka	88

Monika Frėjutė-Rakauskienė

Etninių grupių pilietinė mobilizacija Pietryčių Lietuvoje: baltarusių, lenkų ir rusų savanoriškos organizacijos	91
Civic Mobilization of Ethnic Groups in Southeastern Lithuania: Belarusian, Polish and Russian Voluntary Organizations. Summary	123

Vidmantas Vyšniauskas

Kultūriškumas sovietmečio Lietuvoje: kultūros namai ir Bažnyčia. Gižų atvejis	127
Cultural Identities in Soviet Lithuania: The Soviet Culture House and the Church. The Case of Gižai. Summary	152

Aušra Jurčikonytė

Sovietinė industrija ir poindustrinės atmintys: Alytaus namų statybos kombinatas.....	155
Soviet Industry and Post-industry Memories: Alytus Houses Building Complex. Summary	174

Recenzinis straipsnis / Review Article

Jonas Mardosa

<i>Gyvenimo etnografija ar gyvenimas etnografijoje?</i>	177
<i>Ethnography of Life or Life in Ethnography? Summary</i>	194

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Vytis Čiubrinskas, Darius Daukšas, Jolanta Kuznecovienė, Liutauras Labanauskas, Meilutė Taljūnaitė. Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija (<i>Monika Frėjutė-Rakauskienė</i>)	197
Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais. Contemporary Approaches to the Self and the Other. V. Savoniakaitė (sud.) (<i>Aivita Putniņa</i>)	201
Ethnographies of Grey Zones in Eastern Europe: Relations, Borders and Invisibilities. I. Harboe Knudsen, M. D. Frederiksen (eds.) (<i>Victor C. de Munck</i>)	204
Lina Laurinavičiūtė-Petrošienė. Žanro virsmas: Žemaitijos Užgavėnių dainos (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	209

Konferencijos / Conferences

2015 m. SIEF XII kongresas Zagrebe (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	213
EASA kongresas Milane (<i>Vida Savoniakaitė, Vytis Čiubrinskas, Auksuolė Čepaitienė</i>)	219
Sureikšminant antropologiją: EASA seminaras Prahoje (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>) ...	223
EASA Medicinos antropologijos konferencija MAGic2015 (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>)	226
SIEF darbo grupės „Ritualiniai metai“ konferencija Findhorne, Škotijoje (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	228
Šventėms ir apeigoms skirta konferencija Samaroje (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	232
Etnologijos doktorantų konferencija VDU (<i>Viktorija Varanauskaitė, Gintarė Dusevičiūtė</i>)	235

Šeima ir kalendorinės šventės sovietinėje Lietuvoje

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Straipsnyje pirmą kartą Lietuvos etnologijoje mėginasiu analizuoti, kokia reikšmė sovietmečiu suformuotoje apeiginių metų¹ struktūroje buvo skirta šeimai, t. y. skatinimui kalendorinę šventę švęsti uždarame šeimos rate. Tyrimo objektu pasirinkdama kalendorines šventes keliu tikslą apžvelgti visas tuo laikotarpiu švęstas ir naujai diegtas šventes ir išskirti šeimoje švęstoms šventėms numatytą vietą kalendorinių metų perspektyvoje.

This article analyzes, for the first time in Lithuanian ethnology, the place of the family in the structure of the ritual year as it was constructed during the Soviet period. That is, we describe and analyze the way families were encouraged under the Soviet regime to celebrate calendar holidays within the family circle. The object of the study is calendar holidays; the goal is to review all holidays celebrated during the Soviet time, including newly created holidays. We identify the main calendar holidays that were celebrated in a family circle and their place from the perspective of the calendar year.

Dr. Rasa Paukštytė-Šaknienė, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos ir antropologijos skyrius, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: rasa.sakniene@gmail.com

Šiuolaikinėje visuomenėje vis dažniau atkreipiamas dėmesys į šeimą ir kultūros perdavimo problemas. Šeimos diskursas tampa vienas svarbiausių humanitariniuose ir socialiniuose moksluose nagrinėjant etninio ir kultūrinio tapatumo klausimus ir vienas iš būdų į juos atsakyti – analizuoti šeimos narius suburiančias šventes ir jų vietą apeiginių metų struktūroje.

Analizuodama šiuolaikines Lietuvos gyventojų švenčiamas šventes ir atsakydama į klausimą, kokios jų ir kodėl yra svarbiausios, sociologė Jolanta Kuznecovienė

¹ Sąvoka „apeiginiai metai“ suformuota 2004 m. balandžio 29 d. Marselyje įvykusioje mokslinėje konferencijoje, tokiu pavadinimu įvardijus *SIEF (Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore)* darbo grupę (*The Ritual...* 2016). Sąvoka suvokiama kaip kalendorines ir valstybines šventes ir šventinius laikotarpius apimantis metinis ciklas, neapimantis gyvenimo ciklo švenčių (Šaknys 2015: 99).

teigė, jog „akivaizdu, kad svarbiausios ir daugiausiai informantų švenčiamos šventės yra švenčiamos artimų giminių ar draugų rate. Kūčių vakaro, Šv. Kalėdų bei Šv. Velykų metu yra atkartojamos religinės ir etninės kultūros tradicijos, jos perduodamos iš kartos į kartą, tačiau tai vyksta privačioje, uždaroje erdvėje, t. y. per giminytės ryšius. Šių švenčių metu sukuriamas emocinis bendrumas ir ganėtinai siauras bendruomeniškumo diapazonas yra vienas iš ryškiausių švenčių aspektų“ (Kuznecovienė 2008: 82). Daroma išvada, kad lietuviškumas dažniausiai praktikuojamas, perduodamas iš kartos į kartą ne tiek per valstybinius simbolius, viešai patiriant tautinės bendruomenės vienybę, kiek siaurame bendruomeniškumo diapazone – šeimos ar giminės rate švenčiant religines ar šeimos šventes (Kuznecovienė 2008: 88).

Panaši išvada gauta atliekant etnografinius lauko tyrimus ir siauresnėje teritorijoje – būtent Vilniaus mieste (Paukštytė-Šaknienė 2013a: 303–322). Tradicijos tyrimas šiuolaikinių kalendorinių ir gyvenimo ciklo švenčių kontekste parodė, kad dauguma jaunų vilniečių Kūčių ir Kalėdų, dažnai ir Velykų, Vėlinių, krikštynų, vestuvių švenčių šventimo tradicijas perima iš senelių ir tėvų. Iš visų kalendorinių švenčių daugiausia švenčiamos Kūčios ir Kalėdos, Velykos, Naujieji metai, Joninės. Kūčios ir Kalėdos bei Velykos dažniausiai buvo įvardytos ir kaip šeimos šventės (Paukštytė-Šaknienė 2013a: 310–311). Iš gyvenimo ciklo švenčių dominuoja gimtadienio, keliskart rečiau – vestuvių bei krikštynų šventimas (Paukštytė-Šaknienė 2013a: 312). Mėgstamiausiomis šventėmis jaunimas įvardija Kūčias ir Kalėdas, rečiau – Naujuosius metus ir gimtadienius (Paukštytė-Šaknienė 2013a: 312–313). Tradiciją jaunimas dažniausiai apibūdina kaip iš kartos į kartą perimtą ir jų pačių praktikuojamą konkrečios šventės šventimą. Tradicinėmis šventėmis vadina tas, kurias (ar bent kai kurias jų) švenčia su šeima, o ne tarp bendraamžių (Paukštytė-Šaknienė 2013a: 318).

Tyrimai rodo, kad netgi daugiataučiamame mieste privačioje erdvėje, t. y. šeimoje, buvo išlaikyta dalis iki sovietų okupacijos puoselėtų tradicijų (apie senąsias švenčių tradicijas plačiau: Balys 1978; Balys 1993; Dundulienė 1979; Dundulienė 1991b; Klimka 2009; Kudirka 1993; Kudirka 1994; Marcinkevičienė, Mukaitė, Vakariniene 2003; Marcinkevičienė, Mukaitė, Vakariniene 2006; Mardosa 2009; Šaknys 2001; Vaicekaskas 2005; Vyšniauskaitė 1993 ir kt.). Kita vertus, Anna Lubecka, analizuodama komunistinio laikotarpio Lenkijos apeiginius metus, išvelgė buvus dvigubą gyvenimą. Namuose buvo puoselėjamos tradicinės vertybės, švenčiamos religinės ir patriotinės šventės, o viešojoje erdvėje propaguotos komunistinės ideologijos primestos šventės ir renginiai (Lubecka 2013: 92). Atotrūkis tarp uždaru ir viešojoje erdvėje švenčiamų švenčių bei jų metu puoselėjamų vertybių buvo ryškus ir sovietinėje Lietuvoje. Kaip pažymėjo Gediminas Lankauskas, praeitis komunizmo teoretikams kėlė nemažai rūpesčių. Socialistinėje Lietuvoje, kaip ir kitose SSRS respublikose, prieš hegemoninę valstybę nukreipta kontratmintis,

egzistavusi intymiose šeimos ir draugų grupėse, buvo vienas pagrindinių tautinės tapatybės teigimo ir reproduktivumo resursų (Lankauskas 2006: 50–51).

Sovietmečiu, siekiant sumažinti takoskyrą tarp šeimoje ir viešojoje erdvėje švenčiamų švenčių, pasitelkta vertybinė tradicijos samprata. Daugelis humanitarinių ir socialinių mokslų atstovų, analizuodami šiuolaikinius kultūros transmisijos procesus, remiasi Erico Hobsbawmo ir Terence'o O. Rangerio knyga *Tradicijos išradimas*, kurioje diskutuojama apie ilgalaikį tradicijos tęstinumą laike (Hobsbawm, Ranger 1983). Sachiko Hatanaka atkreipė dėmesį, kad šios sąvokos atsiradimas paskatino daugelį kultūros antropologų iš naujo peržiūrėti tradicijos sampratą (Hatanaka 2002: 53, 68). O sovietmetis pakeitė požiūrį į tradiciją anksčiau nei Vakarai. Tai buvo laikotarpis, kai siekta „išrasti“ naujas tradicijas. Lietuvoje pradėtos kurti „socialistinės“, „komunistinės“ ar net „naujo gyvenimo tradicijos“, turėjusios pakeisti senąsias, religinį pagrindą įkūnijusias tradicijas. Todėl jau sovietmečiu tiek to meto ideologų metodinėje literatūroje, tiek ir etnologų darbuose gyvavo kaičios, tačiau nebūtinai iš kartos į kartą perduodamos ir perimamos, bet vertę / galią įkūnijančios tradicijos sampratos (Paukštytė-Šaknienė 2012: 214). Tačiau naujai formuojama tradicija apėmė viešojoje erdvėje švenčiamas kalendorines šventes, todėl kyla klausimas, ar ir kaip šis procesas vyko šeimoje, t. y. kiek dėmesio sovietiniai ideologai skyrė privačioje aplinkoje švenčiamoms kalendorinėms šventėms ir kaip buvo siekiama, kad jos įsitvirtintų sovietinėje šeimoje.

Kaip nurodė tradicines kalendorines šventes sovietinėje Lietuvoje analizavęs Ž. Šaknys, šis laikotarpis nebuvo palankus tirti šias šventes. Pirmoji kalendoriniams ir agrariniams papročiams skirta knyga pasirodė tik 1979 m. (Dundulienė 1979), kai Vilniaus universitetas šventė 400-ųjų metų jubiliejų (Šaknys 2014: 101). Manychiau, kad trukdžių rašyti apie to meto naujas šventes nebuvo, tačiau moksliskai jas vertinti praktiskai buvo neįmanoma dėl to meto cenzūros. Dėl šios priežasties kai kurie darbai, kuriuose analizuotos sovietmečio šventės, šiuo metu gali būti vertinami tik kaip šaltiniai. Sovietmečiu sukurtos kalendorinės šventės etnologiniu požiūriu nebuvo tyrinėjamos ir XX a. pabaigoje bei XXI a. pirmąjį dešimtmetį, tačiau pastaruoju metu sovietinio laikotarpio švenčių tyrimams etnologai skiria vis daugiau dėmesio. Pažymėčiau Gintarės Dusevičiūtės (Dusevičiūtė 2013: 124–135) ir Dalios Senvaitytės darbus (Senvaitytė 2013: 101–121; Senvaitytė 2014: 118–133), skirtus kalendorinių švenčių diskursui sovietinėje Lietuvos periodikoje. Taip pat Linos Petrošienės Užgavėnių šventės tyrimus (Petrošienė 2014: 48–68; Laurinavičiūtė-Petrošienė 2015: 149–188). Šiuose tyrimuose atskleidžiamas viešas švenčių pobūdis. Sovietmečio šeimoje vykusių švenčių tyrimai labai siauri. Išskirčiau tik Irmos Šidiškienės tyrimą, kuriame analizuojamas Tarptautinės moters dienos šventimas šeimoje (Šidiškienė 2013a: 224–233). Kai kuriuos šių dienų šeimoje švenčiamų švenčių aspektus (šventimo vietą, kartu švenčiančių šeimos narių sudėtį bei per šventes šeimoje palaikomas tradicijas)

atskleidžia prieš kelerius metus atliktas, o šiemet publikuotas trijų Vilniaus miesto etninių grupių (lietuvių, lenkų ir rusų) šeimose pastaruoju metu švenčiamų tradicinių (Kūčių ir Kalėdų, Naujųjų metų, Užgavėnių, Velykų, Joninių, Žolinės ir Mirusiųjų paminėjimo) bei modernių, susijusių su Lietuvos valstybingumu (Lietuvos valstybės atkūrimo ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo), taip pat Moters, Motinos bei Tėvo dienų švenčių tyrimas (Paukštytė-Šaknienė, Mardosa, Šaknys, Šidiškienė 2016).

Šiame straipsnyje pirmą kartą Lietuvos etnologijoje mėginsiu analizuoti, kokia reikšmė šeimai buvo skirta sovietmečiu suformuotoje apeiginių metų struktūroje (atsiribosiu nuo gyvenimo ciklo švenčių – krikštynų, vardynų, vestuvių, laidotuvių, gimtadienių ir vardadienių – platesnio nagrinėjimo). Tyrimo objektu pasirinkdama kalendorines šventes kelsiu tikslą iš visų tuo laikotarpiu švenčių ir naujai diegtų švenčių išskirti su šeima švenčioms kalendorinėms šventėms numatytą vietą apeiginių metų struktūroje. Spręsdama šiuos uždavinius sieksiu (1) panagrinti, kaip buvo kuriami naujų švenčių diegimo pagrindai iš laiko perspektyvos; (2) paanalizuoti metodinius ir propagandinius leidinius, formavusius švenčių šventimą viešojoje ir privačioje erdvėje; (3) apžvelgti etnologų tyrimus, atskleidžiančius, kaip šie tikslai buvo pasiekti. Tyrimo metu daugiausia dėmesio skirsiu miestiečių švenčioms šventėms, mažiau domėsiuosi agrarinėmis, tik kaimiškose vietovėse švenčiomis šventėmis.

Socialistinių apeiginių metų formavimas reikalavo nemažai pastangų, nes sparčiai keitėsi kuriamos šventės, to proceso intensyvumas, naujųjų tradicijų kūrimo procesą kontroliuojančios institucijos. Tuo laikotarpiu etnologai kalendorinių švenčių, švenčiamų šeimoje, praktiškai netyrinėjo. Jie daugiau gilinosi į gyvenimo ciklo šventes. Dėl šių priežasčių pasirinkta publikuoti šaltinių ir tyrimų analizė².

Naujųjų švenčių formavimo bruožai

Jau pirmaisiais Lietuvos Sovietų Sąjungos sudėtyje metais buvo pakeista kalendorinių švenčių sistema. Visuotinai Sovietų Sąjungoje nedarbo ir atmintinėmis dienomis buvo pažymimos tik revoliucinės šventės ir Naujieji metai, kurie nedarbo diena buvo dar tarpukariu. Taip pat buvo kuriamos ir populiarinamos lokalinės, vietinę kultūrinę specifiką atspindinčios „liaudiškos“ šventės. Kuriant naujas šventes buvo remiamasi anksčiau į TSRS sudėtį įtrauktų sovietinių respublikų patirtimi (Mardosa 1976: 195). Tačiau šis procesas nebuvo lengvas. Sovietinės okupacijos metais kito požiūris į senąsias tradicines kalendorines šventes, jų santykis su kuriamomis naujomis socialistinėmis šventėmis. Taip pat keitėsi asmenys, institucijos, atsakingos už naujų švenčių formavimą bei diegimą praktikoje. Ilgainiui keitėsi ir apeiginių metų struktūra.

²Neanalizuojamas 1987–1990 m. laikotarpis, kuris vertas atskiros studijos.

Viename pirmųjų naujosioms tradicijoms skirtų leidinių *Naujo gyvenimo tradicijos* 1961 m. Vincas Černeckis išskyrė grupę tradicinių švenčių, kurias turėjo pakeisti naujai formuojamos šventės. Užgavėnės turėjo keisti Žiemos, Velykas – Pavasario, Jonines – Vasaros šventės. Naujas turinys turėjo būti suteiktas Dainų³ ir Derliaus⁴ šventėms. O Žolines greičiausiai turėjo keisti Respublikinė gėlių paroda. Populiarintos ir Spalio revoliucijos metinių, Tautų draugystės šventės⁵ (Černeckis 1961). Autoriaus aiškinimu:

Naujų tradicijų vystymosi bei formavimosi klausimas yra nepaprastai sudėtingas ir svarbus. Naujos tradicijos neatsiranda iš karto, nesukuriamos pagal direktyvas arba nurodymus iš viršaus. Jas kuria ir vysto pati liaudis, masės. Tačiau, iš kitos pusės, negalima šių reiškinių palikti savieigai, negalima nusišalinti arba atsilikti nuo jų raidos. Reikia giliai studijuoti naujų tradicijų kūrimosi procesą ir iš marksizmo-leninizmo pozicijų teisingai jį apibendrinti (Černeckis 1961: 83).

V. Černeckis atkreipė dėmesį, kad kai kas po nacionalinių tradicijų priedanga bando atgaivinti ir dirbtinai įskiepyti „atgyvenusius papročius“. Pavyzdžiui, autorius sureiškmina Joninių šventę:

kai kuriuose rajonuose, ypač per Joninių šventę, prikeltas iš mirusių arba palikta nemažai senų papročių, kurie nei forma nei turiniu nieko mums neduoda. Kai kur Joninės dėl to faktiškai pavirsta paprastomis Jonų vardinėmis... šių švenčių turinys pasilieka toks pat, kokį joms suteikė bažnyčia prieš kelis šimtus metų, perėmusi jas iš pagonių ir prijungusi prie Jono krikštytojo dienos (Černeckis 1961: 84).

Patarėjas prie Lietuvos TSR Ministrų tarybos Pranas Mišutis, klasifikuodamas šventes, išskyrė valstybines ir asmenines – šeimos šventes. Jis aiškino, kad toks skirstymas yra sąlygiškas. Valstybinės šventės po atliekamų apeigų, iškilmių pažymimos ne tik kolektyve, bet ir šeimoje, tarp draugų. Šeimos šventėse – vardynose, vestuvėse, gimtadieniuose – daugiau ar mažiau dalyvauja ir kolektyvas, visuomenė (Mišutis 1979: 22). Tokiu būdu šios šventės susipina. Asmeninėse šeimos šventėse skatinta dalyvauti draugus, kolegas, t. y. asmenis „iš visuomenės“.

Buvo iškeltas poreikis įdiegti ir švęsti tėvų ar šeimos dieną – šitaip pagerbti tėvus, motinas, senelius, stiprinti šeimą ir jos susitelkimą. P. Mišutis taip pat pažymėjo, kad nors šventės ir apeigos puošia žmogaus gyvenimą, tačiau jos kartu yra svarbi auklėjimo priemonė. O svarstant klausimą, ar verta atsisakyti

³ Nors dainų šventės pradėtos rengti jau tarpukario Lietuvoje, sovietmečiu jos buvo susietos su pirmosios sovietinės okupacijos data (1940 m. liepos 21 d.) ir skiriamos LSSR jubiliejiniams metams pažymėti.

⁴ Pažymėta, kad Derliaus šventė Lietuvoje buvo įdiegta fašistinės okupacijos metais (Laukaitytė 2010: 123).

⁵ Taip pat šioje knygoje aptariamos ir civilinių vestuvių bei vardynų tradicijos.

priemonių, padedančių atitraukti nuo bažnyčios, atsakoma, kad diegiamos naujos pasaulietinio turinio šventės suartina žmones, ugdo internacionalinius jausmus, o religinės šventės kurančios nacionalinę nesantaiką, jos buvo švenčiamos skirtingu laiku (Mišutis 1979: 22–23, 39–41)⁶. Vadinas, formuotas tikslas kontroliuoti visas, viešas ir uždaras, šventes.

Minėti pavyzdžiai rodo, kad „liaudies kuriamos tradicijos“ skirstytos į pozityvias ir negatyvias (tai naujas reiškinys tradicijos sampratoje) ir senosios tradicijos ar jos elementų funkcionavimas gali būti suvokiamas kaip pavojingas naujųjų egzistavimui. Todėl atsirado neišvengiama būtinybė kontroliuoti tas tradicijas (kartu ir šventes). Analizuodamas šventes, ateizmo propaguotojas Petras Pečiūra išskyrė tris tuo metu sovietinėje Lietuvoje funkcionavusias švenčių sistemas: 1) besiformuojančias ir įsitvirtinančias valstybines revoliucines ir profesines šventes; 2) atgyvenančias religines šventes; 3) šeimos šventes. Pirmosios jų susijusios su kalendoriumi, trečioji – dar ir su svarbiausiais žmogaus gyvenimo įvykiais (gimimu, vedybomis, jubiliejais ir gyvenimo pabaiga) (Pečiūra 1982: 20). Autorius ypač atkreipė dėmesį į jaunimą, teigdamas, kad religinėse šventėse jaunuolis patenka į tikinčiųjų aplinką ir tampa pavaldus religinio kulto sistemai, o kultūringa pasaulietinė šventė labai svarbi komunistinio auklėjimo dalis (Pečiūra 1982: 20–21). Remiantis tokia klasifikacija Kalėdos ar Velykos turėjo atsidurti už šeimos šventės ribų ir tapti atgyvenusiomis religinėmis šventėmis.

Liaudies kultūros kontrolė ar kultūros valdymas nėra šiuolaikinės kultūros reiškinys. Europos kultūros istorijoje nuo vidurinių amžių įvairiose epochose galima pateikti pavyzdžių, kai įvairūs elito sluoksniai siekė kontroliuoti eilinių žmonių ar „žemesnių klasių“ kasdienį gyvenimą, o Švietimo amžiuje jau XVIII a. pabaigoje galime išvelgti intelektualų siūlymus pakeisti senąją švenčių ir ritualų sistemą nauja (Roth, Roth 1990: 107–108). Tikslą kontroliuoti eilinių žmonių gyvenimą kėlė ir „komunizmo statytojai“. SSRS ir kitose socialistinėse šalyse siekta suformuoti pasaulietiniais ritualais paremtą kalendorinių švenčių sistemą. Skirtingose šalyse šis procesas tam tikru mastu skyrėsi. Pavyzdžiui, kaip pažymėjo Dunja Rihtman-Auguštin, Sovietų Sąjungoje, kitaip negu buvusioje Jugoslavijoje, valdančios struktūros siekė išsiskverbti ne tik į bendruomeninių, bet ir į asmeninių švenčių sferą (Rihtman-Auguštin 1990: 105). Lietuvoje šis procesas nebuvo vienodai intensyvus laiko perspektyvos požiūriu ir iš dalies buvo nulemtas Sovietų Sąjungoje vykusiu politiniu procesu.

Suvokti, kokioje situacijoje atsidūrė šeima Lietuvoje, nėra paprasta. Palaikomos senos bei naujai kuriamos šventės buvo formuojamos pagal naują sovietinę

⁶ Galbūt turėti omenyje neatitikimai tarp Julijaus ir Grigaliaus kalendorių, lėmę skirtingą stačiatikių ir sentikių bei katalikų ir evangelikų reformatų ar evangelikų liuteronų švenčių laiką.

ideologija, o siekiant užtikrinti deramą šventės šventimą, kiekvieną sovietinį pilietį buvo mėginama kuo daugiau įtraukti į bendruomeninį gyvenimą, o ne skatinti jo privačią veiklą. Todėl į šeimoje švęstas kalendorines šventes, jų motyvacija ir turinį galėsime pažvelgti tiek, kiek tai buvo deklaruojama to meto oficialiojoje spaudoje.

Sovietų Lietuva, kurdamą šventes, susidūrė su įvairiomis problemomis, kurios lėmė įvairias naujų tradicijų formavimo strategijas bei radimąsi naujų institucijų, atsakingų už šių idėjų įgyvendinimą praktikoje. Tenka pažymėti, kad pirmaisiais sovietmečio metais kuriant naujas tradicijas buvo panaudoti senųjų liaudies papročių elementai, vėliau tradiciniai papročiai buvo besąlygiškai atmetami⁷. P. Pečiūros nuomone, „ieškant teisingo kelio, buvo nueita į kitą kraštutinumą. Vienu metu buvo imtasi kurti tradicijas iš nieko arba net skolintis iš kitų kraštų ar vietovių. Tačiau ir tokia praktika neturėjo pasisekimo; tradicijų niekas nerišo su vietos gyventojų papročiais“ (Pečiūra 1974: 77–79).

Analizuojant papročių sovietizavimo ir sekuliarizavimo procesus galima pastebėti, kad bandymas naujų švenčių kūrimui panaudoti senąsias lietuvių švenčių ir apeigų tradicijas ypač pagyvėjo 1957 m., rengiantis respublikiniam jaunimo festivaliui (Šaknys 2007: 69). Šis pakilimas atsiskleidžia ir Lietuvos etnologų publikacijose. Kaip pažymėjo Ž. Šaknys, 1957–1960 m. pasirodė gausybė tradiciniams kalendoriniams papročiams skirtų publikacijų rajoninėje ir respublikinėje spaudoje. 1960 m. žymėjo ribą, nes po jų kelis dešimtmečius populiarūs straipsniai apie tradicinius (XIX a. – XX a. pradžios) kalendorinius papročius (išskyrus enciklopedijoms skirtus straipsnius) beveik nebuvo publikuojami. Populiarios etnologų publikacijos vėl pasirodė tik 1985 m. pabaigoje (Šaknys 2009: 66–67).

1961 m. TSKP XXII suvažiavimas priėmė Komunizmo statytojo moralės kodeksą. Tai reiškė sovietinės moralės, o kartu – ir žmogaus dvasinio (ar vidinio) pasaulio kontrolės eros pradžią. Tuomet suintensyvėjo bei naujų formų įgavo kova su krikščioniškuoju tikėjimu, kuris, bent Lietuvoje, buvo didžiausia kliūtis šiam naujam posūkiui (Putinaitė 2014: 26). 1963 m. pradžioje vykęs Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto V plenumas ypatingą dėmesį sutelkė ateistinio darbo klausimams respublikoje. Jo nutarime buvo nurodyta, kad „pilietinės tradicijos ir papročiai turi visur išstumti religines apeigas ir tuo pačiu padėti sumažinti bažnyčios įtaką“. Vykdamas šį nutarimą labai pagyvėjo naujų tradicijų propagavimas ir jų organizavimas.

⁷ Pavyzdžiui, buvo kritikuojama ir minėta knyga *Naujo gyvenimo tradicijos*, nes LTSR Kultūros ministerijos kolegijos vertinimu, „nebuvo pilnai atsižvelgta į Lietuvos KP CK nurodymus dėl teisingo nacionalinių tradicijų vertinimo“. Tai reiškė, kad knygoje propaguojamos kai kurios pasenusios tradicijos, savo forma jau neatitinkančios naujo gyvenimo reikalavimų (Streikus 2004: 96).

Ypač daug metodinės medžiagos rajonų kultūros skyriams paruošė Kultūros ministerijos mokslinis metodinis kabinetas⁸. Jis apibendrindavo beveik visas svarbesnes pilietines ir šeimos šventes, kurios formavosi Sovietų Lietuvoje (Pečiūra 1974: 79–80). 1963 m. gegužės 4 d. LKP CK ir LTSR Ministrų tarybos nutarimu „Dėl priemonių civilinės metrikacijos aktų sudarymui respublikoje gerinti“ buvo sudaryta Respublikinė civilinės metrikacijos reikalų taryba (Giedrienė 1977: 171). Tačiau, P. Pečiūros teigimu,

nuo 1968 metų buvo jaučiamas žymus atoslūgis ir kai kurie nesutarimai, svyravimai dėl tolesnio tradicijų ugdymo <...> gausėjant metinių švenčių, iškilo naujų švenčių kalendoriaus problema: juk būtina žinoti, kokios šventės ir kada bus švenčiamos <...>. Pribrendo reikalas kiekvienai šventei suteikti tik jai būdingus bruožus, savitas apeigas – ceremonialą, atsižvelgiant į šventės specifiką <...>. Tokioms problemoms spręsti 1968 metais buvo sukurta Respublikinė liaudies tradicijų taryba bei jos grandys rajonuose. Pradėjus daugiau moksliniais pagrindais vadovauti tradicijoms reikalai ėmė taisyti (Pečiūra 1974: 80–82).

LSSR kultūros ministro Jono Bielinio teigimu, tokia taryba dirbo dviem pagrindinėmis kryptimis: 1) kolegialiai sprendė jau įsitvirtinusių bei pradedančių formuoti buityje civilinių apeigų problemas; 2) stengėsi vadovauti darbo apeigų ir tradicinių švenčių komplekso formavimosi procesui (Bielinis 1979: 7). Šių dviejų institucijų pajėgomis buvo išleisti civilinės metrikacijos aktų ceremonialai ir tradicinių švenčių, kurios švenčiamos pažymint reikšmingus gyvenimo įvykius, aprašymai (Čepienė, Giedrienė 1969; Giedrienė 1979). Taip pat leisti ir kiti metodiniai leidiniai siekiant palengvinti socialistinių tradicijų kūrimą (Pečiūra 1974: 82–84). Pasak P. Pečiūros, juk naujų tarybinių švenčių tradicijų formavimasis ir religinių švenčių pasaulėjimas rodo, kad nauja ekonominė santvarka, atsispindėdama masių sąmonėje, neišvengiamai suformuoja ir naujus šventinius papročius, atitinkančius žmonių gyvenimo būdą, galvoseną, skonį (Pečiūra 1974: 56–57).

Tenka pripažinti, kad ideologiniame lygmenyje mėginimas diegti sovietines tradicijas per šventės šventimą šeimoje buvo strategiškai daugiau orientuotas į gyvenimo ciklo nei kalendorines šventes. Galima prielaida, kad mėginami vis daugiau žmonių įtraukti į viešas, „teisingo socialistinio turinio“ šventes, tikėjo, jog namų aplinkoje švenčiamos tokios šventės kaip Kalėdos, Velykos nunyks, o krikščynos, vestuvės ar laidotuvės bus pakeistos naujomis civilinėmis, su bažnyčia nesusijusiomis šventėmis.

⁸ Šis kabinetas pradėjo darbą 1960 m. prie LTSR kultūros ministerijos. 1979 m. mokslinis-metodinis kabinetas sujungtas su Liaudies meno rūmais ir įstaiga pavadinta Lietuvos TSR moksliniu metodiniu kultūros centru, kuris nuo 1990 m. vadinamas Lietuvos liaudies kultūros centru, tebeveikia ir šiandien (Laurinavičiūtė-Petrošienė 2015: 192).

Metodiniai nurodymai diegiant naujas šventes

Antireliginę propagandą sovietmečio Lietuvoje nagrinėjęs Arūnas Streikus pažymėjo, kad remtasi prielaida, jog išnykus socialinėms religijos priežastims, jos gyvybingumą labiausiai palaiko religinės apeigos, kurios patenkina renginio poreikį. Pasak autoriaus, nuo 6 dešimtmečio pabaigos buvo atkreipta daugiau dėmesio į sekuliarių kultūrinių renginių vadybą, naujų sovietinių papročių diegimą ir sovietinių švenčių organizavimą (Streikus 2004: 95). N. Putinaitė nuomone, nuo 1958 m. sistemingai pradėtos taikyti pramoginės pakaitinės priemonės davė daug didesnę efektą nei kovinga auklėjamoji agitacinė veikla. Nuo ankstesnių jos skyrėsi plačiu taikymu, o jau 6 dešimtmetyje – ir siekiu jas paversiti „tradicinėmis“ formuojant naujus liaudies įpročius (Putinaitė 2015: 221–222). Dėl šios priežasties, siekiant atskleisti, kokia reikšmė buvo skiriama šeimai naujai formuojamoje švenčių struktūroje, svarbu apžvelgti metodinius leidinius.

Nors dauguma Lietuvai skirtų metodinių priemonių buvo spausdinama vietos leidyklose lietuvių kalba, tačiau vienas išsamiausių leidinių buvo publikuotas Maskvoje rusų kalba. Jame buvo apibendrinta dviejų sovietinių respublikų – Lietuvos ir Latvijos – patirtis. Tai P. Pečiūros ir A. Serdanto 1960 m. parengta knyga *Naujas gyvenimas, naujos tradicijos* iš kurios galima spręsti, kad diegiant naujas šventes, buvo atsižvelgiama į konkrečių sovietinių respublikų specifiką. Pasak A. Serdanto, Latvijoje, kur dominuoja evangelikų liuteronų bažnyčia, daugiausia dėmesio (kitaip nei Lietuvoje) verta sutelkti ne į kalendorines, bet į žmogaus individualaus gyvenimo įvykius žyminčias šventes (Сердант 1960: 23). Kaip teigė P. Pečiūra, siekiant formuoti naujas šventes, reikia: 1) protingai panaudoti senąsias tradicijas arba jų kai kurias formas, pripildant jas socialistinio turinio; 2) organizuoti plataus masto propagandinę veiklą kaip naują veiklos formą prieš religiją per seminarus, susirinkimus, radiją ir televiziją (Печюра 1960: 6–7). Šiame leidinyje iš tuo metu Lietuvoje švenčiamų kalendorinių venčių plačiau aprašomos Žiemos, Pavasario, Derliaus, Gyvulininkystės, Medelių sodinimo, Mirusiųjų paminėjimo ir Joninių šventės. Aprašomi ir jų šventimo atvejai. Pavyzdžiui, 1959 m. Vilniuje savaitę prieš Velykas buvo surengta Pavasario šventė, turėjusi pakeisti bažnytinę šventę (Velykas)⁹. Sekminių pirmąją dieną rengta Gyvulininkystės šventė vietoje Sekminių, o Mirusiųjų paminėjimo šventė kai kuriuose rajonuose organizuota sekmadienį prieš gegužės pirmąją¹⁰, greičiausiai

⁹P. Pečiūros aiškinimu, pradėjus Pavasario šventę organizuoti savaitę anksčiau prieš Velykas, vėliau švenčiama religinė šventė visiškai nebesutrukdavo žmonių, nes iš šių švenčių atėmus būtinių elementą (vaišes, margučius, žaidimus), net ir daugumai tikinčiųjų jos jau nebeturėjo buvusios prasmės. Be to, buvo laužomos gavėnios asketiškos tradicijos (Pečiūra 1974: 76–77).

¹⁰XX a. 8 dešimtmetyje balandžio pabaigoje buvo skelbiama pavasarinė kapų tvarkymo talka, o Pergalės dienos išvakarėse (gegužės 8 d.) kapinėse buvo organizuojami renginiai kovotojams prieš fašizmą atminti (Giedrienė 1979: 84).

turėjo išstumti Vėlines. Greta kitų kalendorinių švenčių minima ir šeimos švente galėjusi tapti Vaiko šventė, švęsta Priekulės rajone, ir aprašytas jos atvejais. Vasaros atostogų metu į mokyklą buvo sukviesti dar mokyklos nelankantys vaikai su tėvais, o po diskusijų apie vaikų auklėjimą vaikai, mokytojai ir tėvai buvo pakviesti prie bendro vaišių stalo (Печюра 1960: 4–21). Nors minima, kad ši šventė rengta ir kituose rajonuose, tačiau plačiau, kaip matysime iš vėlesnių leidinių, Lietuvoje ji neišplito. Nepavyko ir bandymai šeimoje švenčiamas kalendorines šventes paversti viešaisiais, religinio pagrindo neturinčiais renginiais. Vienintelė deklaruota tokio pobūdžio sėkmė – Motinos dienos pakeitimas Tarptautine moterų diena (Печюра 1960: 6–7).

XX a. 5 dešimtmečio pabaigoje – 6 pradžioje išleista nemažai metodinių priemonių, skirtų vienai ar kitai šventei. Nors dauguma jų buvo skirta gyvenimo ciklo papročiams, tačiau publikuota ir kalendorinėms šventėms skirtų brošiūrų. Iš pastarųjų išskirčiau 1964 m. Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Respublikinio kultūros-švietimo darbo mokslinio-metodinio kabineto išleistą priemonę *Mirusiųjų pagerbimo diena Panevėžyje*. Joje aprašomas renginys, anot organizatorių, savo grožiu ir masiniu žmonių dalyvavimu nustelbęs po kelių dienų įvykusias bažnytines Vėlines¹¹ (Gudelis 1964). Gausėjant metodinės literatūros apie atskiras šventes, 1967 m. buvo publikuotas bibliografinio pobūdžio leidinys *Liaudies tradicijos* (Plekavičienė B. ir kt. 1967). Čia, be valstybinių visos liaudies, masinių švenčių, išskirta ir buitinių bei valstybinių švenčių kategorija. Greta vienkartinų gyvenimo įvykių pažymėjimo (priėmimo į pionierius ir komjaunimą, pasą įteikimo, vardynų, palydų į Tarybinę armiją, sutuoktinių, sidabrinių ir auksinių vestuvių, laidotuvių) buvo įtraukta Mirusiųjų pagerbimo diena bei Šeimos šventė. Pirmoji jų (kuri galėjo būti susieta su šeimos švente) įvardijama kaip rajonų ir miestų kapinėse rugsėjo pabaigoje švenčiama šventė. Tačiau dėl Šeimos šventės konkretesnės datos, netgi ir aiškesnių šventės šventimo kriterijų nėra nurodyta. Tiesiog teigiama:

Daugelyje šeimų kasmet reguliariai ruošiama tokia šventė, dalyvaujant visiems šeimos nariams. Šventės datą kiekviena šeima pasitinka individualiai. Kai kur šeimos nariai susirenka paminėti motinos vardo arba gimimo dienos, kitose šeimose ši šventė sutampa su tėvų santuokos jubiliejumi. Neretai šeimos šventė pažymima ne siaurame giminių rate, o kultūros namų ar klubų salėse, dalyvaujant visam gamybiniam kolektyvui. Vienos šeimos džiaugsmas tampa viso kolektyvo džiaugsmu (Plekavičienė ir kt. 1967: 80).

To meto publikacijos rodo, kad Šeimos šventė dar tik formavosi. Pagerbiant ilgiausiai kartu išgyvenusius sutuoktinius vieša šventė buvo surengta Raseinių rajone (Čepienė 1964: 12–13). O Teresė Kezienė straipsnyje „Namuose šventė“

¹¹ Taip pat pridėdami ir civilinių laidotuvių ritualo metmenys.

ragina šeimos šventes surengti įvairiomis progomis (Kezienė 1963). A. Vyšniauskaitė siūlė švęsti šeimos motinos gimimo dieną. Autorės teigimu, atsiranda šeimų, kuriose motinos gimimo diena yra virtusi Šeimos švente, o panašią tradiciją reikėtų skatinti (Vyšniauskaitė 1966a: 16). Dėl Šeimos šventės datos diskutuota Civilinės metrikacijos reikalų taryboje ir siūlyta ją derinti su motinos gimtadieniu ar sieti su Naujaisiais metais (Vyšniauskaitė 1966b: 11)¹². Ir nors, kaip jau minėjome, raginimų rengti tokią šventę būta ir vėliau, tačiau ši šventė neprigijo. Vis dėlto šeimos šventės bruožų galima pastebėti prie valstybinių švenčių priskirtoje Tarybų moters dienos paminėjimo (Plekavičienė ir kt. 1967: 28–29) bei prie visos liaudies, masinių švenčių priskirtoje Naujųjų metų šventėje, kurie skatinami sutikti „jaukiame šeimos židinyje arba draugų būryje kultūros namuose, aikštėse, kavinėse, restoranuose“ (Plekavičienė ir kt. 1967: 58–59). Tuo tarpu P. Mišutis daugiau akcentuoja šeimyninį šventės pobūdį. Nors ir teigia, kad nebūtina Naujųjų metų švęsti tik namuose, galima kultūros namuose, teatruose, koncertų salėse ir gamtoje, rengiant karnavalus. O ypač karnavalai tikėtų surengti sausio pirmąją, nes tą dieną jokie renginiai neorganizuojami (Mišutis 1979: 36). Šis raginimas plėsti šventimo ribas leidžia daryti prielaidą, kad ši šventė vis dėlto daugiau buvo švęsta uždaroje šeimos aplinkoje nei viešojoje erdvėje.

Švenčiant tokias šventes kaip Tarybinio jaunimo metinės, Vaikų gynimo dieną ir net Pirmojo skambučio šventę, pageidaujamas susibūrimas šeimos rate neminimas (Plekavičienė ir kt. 1967: 50–56). Panašiai vertintos Užgavėnės ir Velykos, kurias turėjo pakeisti Žiemos ir Pavasario šventės ir tapti viešaisiais renginiais, papildančiais jau „susikūrusias ir besikuriančias naujas tradicijas“ (Plekavičienė ir kt. 1967: 4).

Naujas etapas formuojant socialistines šventes buvo 1969 ir 1979 m. publikuoti civilinių apeigų rinkiniai. Juose greta vardynų, santuokos, auksinių ir sidabrinių vestuvių ir civilinių laidotuvių (antrajame leidinyje dar minimos ir perėjimo į kitą amžiaus grupę apeigos, iniciatyvinės apeigos ir pan.) paminėtas ir mirusiųjų pagerbimas (išskiriamos dvi šventės). Leidiniuose nurodomos dvi kapų tvarkymo datos – pavasarį, prieš žuvusiųjų pagerbimą Pergalės dieną ir rudenį, prieš Mirusiųjų pagerbimo dieną. Abiem atvejais paminėti rengiami gedulingi mitingai bei literatūriniai muzikiniai montažai. Tradicinę, šeimos narius ir gimines suburiančią šventę siekta paversti viešu renginiu. Tačiau skiriasi mirusiųjų dienos paminėjimui rekomenduojamas laikas. Pirmajame leidinyje nurodoma, kad tradicinė Mirusiųjų pagerbimo diena – lapkričio antroji. O antrajame teigta, kad mirusiųjų pagerbimą tikslingiausia organizuoti paskutinįjį spalio

¹²Šeimos šventė plačiai žinoma Afrikos šalyse. Angoloje ji švenčiama gruodžio 25 d., Namibijoje – gruodžio 26 d., Velykų antrą dieną – Pietų Afrikoje (Hendersen 2005: 178).

mėnesio laisvadienį ir tik rajono ar miesto liaudies tradicijų tarybos sprendimu ši diena gali būti skelbiama taip pat ir pirmąjį lapkričio mėnesio šeštadienį (Čečpienė, Giedrienė 1969: 41–45; Giedrienė 1979: 78–81). Antrajame leidinyje (jis kur kas didesnės apimties nei pirmas) išskirta dar ir kita kalendorinė šventė. Tai Tarptautinė vaikų gynimo diena, švenčiama birželio pirmąją, kuri taip pat turėjo tapti viešu renginiu (Giedrienė 1979: 41–42).

Šeima nebuvo susiejama ir su mokyklos šventėmis. Apžvelgiant mokyklų tradicines kalendorines šventes neminimas su mokykla susijusių švenčių šventimas šeimoje. Tik Moters diena pripažįstama kaip visuomeninė ir šeimos šventė, kada sveikinamos ne tik dirbančios moterys, žmonos, motinos, seserys, dėstytojos, bet berniukai skatinami parodyti dėmesį ir savo mokslo draugėms (Čečpienė 1982: 7).

Šeimoje švenčiamos šventės nėra pozityviai vertinamos ir plačiai visuomenei skirtuose ateistinio pobūdžio leidiniuose. P. Pečiūra savo knygoje *Tradicionų vakar ir šiandien* apie šeimoje švenčiamas kalendorines šventes užsimena tik minėdamas Kalėdas ir Velykas. Autoriaus teigimu, Kalėdos ir Velykos yra svarbios tik religingiems žmonėms, o buityje šios šventės jau nebeturi religinės prasmės ir pažymimos tik tradiciniais valgiais. Pasitaikius, kai Kalėdos būna šiokiadieniais, – jų šventimas namie labai supaprastėja ir dažniausiai apsiribojama iškilminga Kūčių vakariene, per kurią dominuoja nebe religinė, o specifinių įdomių valgių nuotaika. O Velykos išliko kaip didesnė ir masiškesnė šventė, nes jos visada būna sekmadienį. Kur namuose yra mažų vaikų, ypač kaime, tebemarginami kiaušiniai (Pečiūra 1974: 102–103). Tokiu būdu pripažįstama, kad šios šventės buvo šeimoje švenčiamos ir sovietmečiu. Suvokta, kad labai svarbus šventės elementas yra apeiga, be kurios neapsieina jokia visuomeninė ar šeimos iškilmė (Pečiūra 1974: 81). Knygoje *Šventės problema* apeigą jis išskiria kaip vieną svarbiausių šventės komponentų, atliekančių instrumentinę funkciją. Pažymima, jeigu šventėje didžiausias dėmesys skiriamas pramogai, ji netenka turinio (Pečiūra 1980: 38). Autorius kritikuoja namuose, uždaroje erdvėje rengiamas vaišes be kultūrinės programos – vadina jas „šunbaliais“ ar kasdienybės koncentratu. Net ir Tarptautinės moters dienos šventėje, pripažindamas ją ne tik kaip visuomeninę, bet ir kaip šeimos šventę, ragina ieškoti apeiginių formų, padedančių išvengti miesčioniškumo ir banalybių. Kita vertus, pabrėžia, kad moterų šventės tradicijų ugdymu turėtų daugiau rūpintis moterų tarybos (Pečiūra 1980: 30, 46). Taigi svarbiausi aspektai, kuriais bandoma atkreipti dėmesį į šeimoje švenčiamas šventes, yra siejami su jos turiniu, forma ir vieta. Pavyzdžiui, pasak P. Pečiūros, šeimos šventėms Lietuvos kaime buvo įrengiama svetainė ar menė, kuri yra ir dabar. Tačiau miesto butas šventinės patalpos neturi, todėl susidaro situacija, kai šventimas vienoje šeimoje tampa (dėl triukšmo, svečių

gausos) nepatogumu kaimynams. O kavinė ar restoranas šią padėtį gali padėti išspręsti tik iš dalies. Tuo tarpu vaisės, nors ir būtina šventės dalis, turėtų užimti tik nedidelę dalį šventinės programos (Pečiūra 1980: 36). Vadinas, prasminga šventė miesto šeimoje negalima. P. Pečiūros teigimu, „kultūringa pasaulietinė šventė labai svarbi komunistinio auklėjimo dalis, be to, ji užpildo laisvalaikį ir neleidžia plisti pseudo šventėms, užima religinės šventės vietą ir yra vertinga ateistiniu požiūriu“ (Pečiūra 1982: 21).

Žvelgiant iš šios perspektyvos aiškėja, kodėl šventiniame kalendoriuje taip mažai skirta vietos šeimai. Religinių švenčių šventimas uždaroje aplinkoje buvo didelė grėsmė, nes turėjo nemenką potencialą palaikyti tradiciją, perduodamą iš kartos į kartą, kuri buvo smarkiai paveikta religinio šventės turinio.

Paskutiniaisiais sovietinės okupacijos metais sulaukta skatinimo tyrinėti naujas šventes. Naujas reiškiny s sovietmečio metodinių leidinių sistemoje buvo Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos leidinys *Švenčių tyrimas ir fiksavimas (metodinės rekomendacijos kraštotyriminkams)* (Sakalauskiene 1983). Čia, be klausimyno, pateikiami teoriniai šventės apibūdinimai, analizuojama jos struktūra, pateikiamos įvairios švenčių klasifikacijos ir rekomenduotinos literatūros sąrašas. Tačiau šventė suvokiama kaip masinis renginys ir nei klausimyne, nei metodiniuose patarimuose šeimos šventės suvokimui ir fiksavimui neskirta vietos. Kita vertus, toks leidinys, matyt, turėjo diegti nuomonę, kad socialistinių švenčių sistema jau suformuota, o medžiagos rinkėjui, pagal rekomendaciją prisistačius rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojui ir jam nukreipus į atitinkamas institucijas (Sakalauskiene 1983: 2)¹³, bus pateikta „teisinga“ išvystyto socializmo šventinę kultūrą atspindinti medžiaga. J. Mardosa teigimu, „šie patarimai liko tik faktas metodinių patarimų rengimo istorijoje“ (Mardosa 2016a: 57).

Iškyla klausimas, kaip naujas kalendorines šventes apibūdino etnologai, kurie apibendrinamuosiuose etnologijos leidiniuose turėjo įvardinti susiklosčiusią situaciją sudarydami rimtų socialistinės kultūros mokslinių tyrimų iliuziją, pasak į JAV emigravusio etnologo Antano Mažiulio, bandyti naujuosius ritualus paversti „tradicijomis“ (Mažiulis 1969: 47).

¹³ Pagrindinis daugumos švenčių organizatorius miestuose ir rajonų centruose yra LDT vykdomųjų komitetų kultūros skyriai. Tačiau šventes rengia ir kiti skyriai, pavyzdžiui, švietimo, žemės ūkio ir t. t. Rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkų pavaduotojai, tiesiogiai atsakingi už ideologinio darbo barą, paprastai visada būna informuoti apie rajone vykstančias šventes. Todėl, atvykus į rajoną rinkti medžiagos apie šventes, būtina prisistatyti vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojui, o po to kreiptis į atitinkamus skyrius, taip pat į rajonų, miestų Liaudies tradicijų tarybas (Sakalauskiene 1983: 2).

Žvilgsnis į sovietmečio apeiginių metų savitumus etnologų tyrinėjimuose

Remiantis Auksuolės Čepaitienės tyrimu, sovietmetis – „tai naujas kultūrinis kontekstas, užklojęs senąjį ir savaip pertvarkęs, palietęs kiekvieno žmogaus pasaulį, vertybes, daiktus, santykius, istorijas. Tai kultūrinė sistema, savaip sudėliojusi dalykus ir reiškinius“ (Čepaitienė 2013: 574). Apibūdinamas sovietmečio etnologiją (etnografiją), Vytis Čiubrinskas prapažino, kad ji „atidavė duoklę sovietinių tradicijų kūrimui *moksliskai patardama*, kaip pagal naująjį turinį standartizuoti senąsias kultūrinės formas. Tačiau žymiai labiau ji pasitarnavo, kaip anti-sovietinės, tautinės laikysenos formuotoja, užsibrėžusi to meto susovietintoje Lietuvos visuomenėje užfiksuoti *tipišku, specifiniu, autentiškai lietuvišku* tradicijų, kartais iš jų net rekonstruoti ikirikščioniško – lietuviško – baltiško – indoeuropietiško paveldo klodus“ (Čiubrinskas 2001: 112).

Kiekvienu atveju Lietuvos etnologai turėjo apžvelgti ir įvertinti tuo metu švenčiamas šventes akademiniuose leidiniuose. Pirmame apibendrinamojo pobūdžio leidinyje *Lietuvos etnografijos bruožai* greta tradicinėms šventėms skirtos skyriaus „Liaudies kalendorius. Šventės“ publikuotas beveik tokios pat apimties skyrius „Naujų tarybinių papročių formavimasis“. Pastarajame kalbama apie dvi ryškesnes naujųjų papročių grupes, kurias sudaro: 1) bendraliaudiniai revoliucinių ir tarybinių švenčių papročiai; 2) papročiai, susiję su liaudies buitimi bei gamybine veikla. Specifiniu naujųjų sovietinių švenčių bruožu pažymėtas joms būdingas organizuotumas ir masiškumas, t. y. švenčių programa numatoma ir kruopščiai parengiama iš anksto; į programą įtraukiami ne tik atlikėjai, bet ir žiūrovai. Taip pat nurodoma, kad naujosioms šventėms būdingas kūrybiškas senųjų liaudies papročių panaudojimas, optimizmas, internacionalumas (Vyšniauskaitė 1964: 551–567). Vėl kyla klausimas, ar tokias šventes šventė šeima, nes apie tai praktiškai nėra duomenų. Svarbiausiomis šventėmis sovietiniame kalendoriuje laikytos Spalio socialistinės revoliucijos metinės ir Gegužės pirmoji (švenčiamos po dvi dienas). Nors abi šventės buvo masinio pobūdžio ir jų metu miestuose rengtos demonstracijos, apibūdinant Gegužės pirmosios šventimą vis dėlto paminima, kad „jeina į tradiciją šią šventę atžymėti ne tik iškilmingais susirinkimais, darbovietėse, brigadose, bet ir atskirose šeimose. Draugai ir pažįstami siunčia vieni kitiems sveikinimo telegramas, aplanko namuose, svečiuojasi“ (Vyšniauskaitė 1964: 554). Dėl kitų švenčių, tokių kaip Pavasario, Derliaus, Rambyno jaunimo festivalis (turėjęs Joninių šventės bruožų) ar organizuoto brolių karių kapų lankymo, Draugystės šventės minėjimo, taip pat pažymimas jų masiškumas bei karnavalinis pobūdis (Vyšniauskaitė 1964: 559–561). Tačiau šiame leidinyje išskirta šeimos rate minima šventė – tai prie svarbiausių švenčių priskirta Tarptautinė moters diena. Akcentuojama, kad jau susidariusi tradicija

Kovo aštuntosios proga pasveikinti savo motinas, žmonas, seseris įteikiant joms, nors ir nedideles, bet nuoširdžias dovanėles (Vyšniauskaitė 1964: 554). Apibendrinant visas paminėtas kalendorines šventes, tik pastarąją galima įvardinti kaip realiai namuose švenčiamą šventę¹⁴. Tuometinis požiūris į etnografiją kaip mokslą, daugiausia nagrinėjantį kaimo kultūrą, manau, lėmė ir autorės pastangas šias šventes susieti su socialistiniu kaimu, o realiai dauguma minėtų švenčių buvo švenčiamos mieste. Kitoje, 1982 m. publikuotoje Pranės Dundulienės monografijoje *Lietuvių etnografija* (tai buvo ir etnografijos vadovėlis studentams) taip pat yra skyrius „Tarybinio laikotarpio šventės ir jų papročiai“, tačiau daug mažesnis už tradicinėms šventėms skirtą dalį. Šioje apžvalgoje jau buvo akcentuojama, kad svarbiausios šventės švenčiamos mieste, o, aprašant šventes, dažniausiai minimas Vilnius¹⁵. Knygos autorė esminiais tarybinių kalendorinių švenčių akcentais taip pat įvardijo Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos ir Gegužės pirmosios proga rengiamus paradus, Pergalės dienos mitingus, Tarptautinės vaikų gynimo dienos paminėjimus. Be įvairių revoliucinių ir darbo kolektyvų švenčių, pažymėta Pavasario šventė ir turbūt daugiausiai vietos (daugiau negu Gegužės pirmosios minėjimui) skiriama Užgavėnės pakeitusiai Žiemos palydų šventei. Paminėta ir tai, kad Joninės masine švente netapo ir švenčiamos tik kai kuriuose regionuose. O kaip šeimos rate švenčiama šventė taip pat nurodyta tik Tarptautinė moters diena. Teigiama, kad ši švenčiama ir šeimoje bei priduriama, jog švenčiama kaip „moters motinos bei visuotinės meilės ir pagarbos moteriai šventė“ (Dundulienė 1982: 332–337). P. Dundulienės pateikti sovietinių kalendorinių švenčių aprašai nuo A. Vyšniauskaitės pateiktų aprašymų skiriasi bandymu išskirti kai kurias tradicines šventes. Jos, pasak P. Dundulienės, susiformavo ne tik iš naujo gyvenimo padiktuotų elementų, bet ir iš pažangių tradicinių apeigų, susidariusių per ilgus šimtmečius, socializmo sąlygomis įgijusių naują prasmę ir turinį (Dundulienė 1982: 336–337)¹⁶. Tačiau svarbiausias 1964 ir 1982 m. akademiniuose leidiniuose aptariamų švenčių bruožas yra aiškus nurodymas, kad tuo metu kalendorinės šventės – darbo kolektyvų, o ne šeimos šventės, t. y. daugiau išskiriančios (jei vyras ir žmona dirba skirtinguose darbuose), o ne telkiančios šeimas. Ar buvo daugiau kalendorinių švenčių, kurias sovietmečiu šeimos nariai

¹⁴Pasak L. A. Tulcevos, apibendrinusios Sovietų Sąjungoje švenčių kalendorinių švenčių patirtį, Rusijoje ji jau žymėta nuo 1918 m., vėliau ši šventė vis daugiau įgaudavo šeimos šventės bruožų. Pavyzdžiui, 1927 m. darbininkės sutikdavo šią dieną kaip savo šventę. Ji švensta ne tik viešai – visaliaudiniai susirinkimai, mitingai, demonstracijomis, bet ir namuose: tvarkydavo namus, gamindavo šventinius pietus, apsvilkdavo geresniais drabužiais. Taigi savo esme humaniška ir socialistinė savo ideologija nauja šventė įėjo į liaudies buitį (Тулцева 1985: 34).

¹⁵Kaimo švenčių aprašymą, kurio didesnę dalį sudaro Derliaus šventės aprašas, etnologė pateikė skyriuje „Tarybinio laikotarpio darbo papročiai“ (Dundulienė 1982: 360–365).

¹⁶Kitame šios knygos leidime, 1991 m., šio skyriaus neliko (Dundulienė 1991a).

buvo skatinami švęsti kartu? Paanalizuokime pastarųjų metų etnologų tyrimus. Dalios Senvaitytės atlikta sovietinės spaudos analizė taip pat atskleidė gana menką tuo laikotarpiu rodytą dėmesį šeimos šventėms (Senvaitytė 2013; Senvaitytė 2014). Analizuojant to meto šventes paaiškėjo, kad tiek metodiniuose leidiniuose, tiek etnologų darbuose palyginti mažai dėmesio skirta Naujiesiems metams, turėjusiems pakeisti Kalėdas. Tačiau periodinėje spaudoje jų šventimui šeimoje buvo skirta šiek tiek daugiau dėmesio. Pasak 1945–1964 m. šventinę spaudą nagrinėjusios D. Senvaitytės, naujametiniuose leidinių numeriuose spausdintos ir tam tikros specifinės, su Naujaisiais metais susijusios nuotraukos: dažniausiai vaizduota papuošta eglutė ir prie jos besilinksminantys vaikai; kai kada ir baltu chalatu apsirengęs senis šaltis ar „darbo žmonių“ šeima; šeima, leidžianti laiką prie šventiškai papuoštos eglutės (Senvaitytė 2013: 106). D. Senvaitytės teigimu, ypač daug dėmesio to meto ideologijoje ir spaudoje (remiantis 1953–1964 m. duomenimis) buvo skiriama naujamečių švenčių vaikams populiarinti: mokyklose, įmonių, kolūkių klubuose. Taip pat ir namuose. Akcentuojamas ne tik šventės linksmumas, bet ir vaikams dovanojamos dovanos (plg. Paukštytė-Šaknienė 2013b: 320). Daug dėmesio buvo skirta eglučių puošimui. Autorė atkreipia dėmesį, kad tuo metu moksleivių atostogos prasidėdavo prieš Naujuosius metus ir jie neturėdavo laisvų dienų per Kalėdas. Valdžios taikomos priemonės turėjo padėti nukreipti žmonių dėmesį nuo krikščioniškų Kalėdų į pasaulietinius Naujuosius metus (Senvaitytė 2013: 116–117). Panaši situacija atskleista ir nagrinėjant vėlesnį (1965–1990 m.) laikotarpį. Pasak etnologės, „praktiškai visuose naujametiniuose laikraščių numeriuose buvo publikuojami ir stilizuoti naujametinės eglutės piešiniai... Kai kada spaudoje buvo pasitelkiamas naujametinio Vilniaus vaizdinys (dažniausiai vaizduojamas Gedimino pilies bokštas, katedra po stilizuota eglutės šakele, papuošta „burbulu“)“ (Senvaitytė 2014: 121). Šiame straipsnyje paminėti ir Sąjūdžio metai ir teigiama, kad jau nuo 1988 m. buvo plėtojama idėja atgaivinti Motinos dieną (Senvaitytė 2014: 128). Ši šventė vos per kelerius metus tapo viena populiariausių šeimos švenčių (Šidiškienė 2013b: 54–62; Šidiškienė 2016: 223–246).

Sovietmečio laikotarpį analizavusio Jono Mardosos žodžiais tariant, žmonėms buvo priimtinas tas šventės pavidalas, kuris atitiko jų lūkesčius, vertybines ir pasaulėžiūrinės nuostatas, o dirbtiniai apeiginių veikslių diegimo variantai sunkiai įsivaizduojami (Mardosa 2013: 55). Ilgainiui pasirodė, kad sėkmingiausiai į socialistinių švenčių tarpą įsiliejo Tarptautinė moters diena. Kaip pažymėjo Irma Šidiškienė, šios šventės pagrindą sovietinėse ir postsovietinėse šalyse sudarė gėlės ir kuklios vaišės. Oficialus šventės šventimas darbo kolektyvuose buvo papildomas šeimoje neformalioju šventimu (Šidiškienė 2013a: 228). Ir tai turbūt lėmė šios šventės visuotinį populiarumą ir išlikimą iki šių dienų. Vaišės, dovanos

ir sąlygos švęsti uždaroje aplinkoje nulėmė ir kitos šeimos šventės populiarumą. Ž. Šaknio pastarųjų metų tyrimas parodė, kad „naujųjų metų chronologinis artumas Kalėdoms apeiginių metų struktūroje ir išskirtinis šiai šventei teikiamas dėmesys istorijos perspektyvoje leido susiformuoti šios šventės tradicijoms šeimose. Sovietmečiu suformuoti Naujųjų metų kaip išskirtinės, ribinės, perėjimo apeigų simboliką įkūnijusios šventės stereotipai gyvi ir šiandien“ (Šaknys 2016: 98). Šventės šventimas šeimoje, dovanos ir vaisės prisidėjo ir prie greito Motinos dienos tradicijos atgaivinimo paskutiniaisiais sovietinės okupacijos metais (plg. Šidiškienė 2013b: 54–62). Lygindama įvairių TSRS respublikų moterų pasakojimus apie 1945–1970 m., istorikė Dalia Leinartė (Marcinkevičienė) pažymėjo, kad nors dalis Lietuvos moterų perėmė propagandos joms skirtus vaidmenis, emociškai jos veikiau išliko socialinio gyvenimo stebėtojos, o ne aktyvios dalyvės (Marcinkevičienė 1999: 9). Apibendrinant galima daryti išvadą, kad sovietų ideologai, stengdamiesi „atitraukti“ sovietinį žmogų nuo religijos, stengėsi diegti ne tik teisingo turinio šventes, bet nuolat stebėti bei kontroliuoti jų šventimą. O tai buvo galima padaryti kuo daugiau visas šventes perkėlus į viešąją erdvę, nes šeimoje bet kokios šventės kontrolė, jeigu tik nebuvo nusizengiama įstatymui, buvo sunkiai įmanoma. Siekta daugiausia dėmesio skirti visuomeninėms, masinio pobūdžio šventėms. Tokiu atveju kiekviena šeima rodė atsparumą arba lojalumą esamai santvarkai ir jos peršamai ideologijai. Vis dėlto dauguma sovietmečio šeimų pagal galimybes puoselėjo iš savo tėvų bei senelių perimtas šventes. Todėl galime teigti, kad sovietmečiu nuošalyje likusi šeima išsaugojo daugelį senųjų tradicijų. Šiuos teiginius pagrindė Vilniaus miesto lietuvių, lenkų ir rusų šeimose pastaruoju metu švenčiamų kalendorinių švenčių tyrimai, kuriais remiantis galime pagrįstai daryti išvadą, kad visų trijų etninių grupių šiuolaikinėse vilniečių šeimose Kūčios ir Kalėdos laikomos svarbiausia, išskirtinę vertę turinčia šeimos švente (Paukštytė-Šaknienė 2016: 29–74). Didžiulę svarbą tarp šeimos švenčių išlaiko ir Velykų šventės, iki šių dienų išsaugojusios ir etninius savitumus (Mardosa 2016b: 145–188).

Išvados

Formuojant socialistinę kultūrą sovietinėje Lietuvoje, buvo susidurta su nemažais iššūkiais siekiant sukurti naują kalendorinių švenčių struktūrą bei užtikrinti ideologiškai teisingą jų turinį. Buvo kuriamos LTSR kultūrinę specifiką atitinkančios liaudiškos šventės. Sukurtos švenčių diegimo ir funkcionavimo kontrolės struktūros. Laiko perspektyvos požiūriu šventės sparčiai keitėsi, keitėsi ir šio proceso intensyvumas, kontroliuojančios institucijos. Per visą sovietmetį buvo aktyviai formuojama „naujųjų tradicijų“ samprata, kuria siekta įteisinti naujai sukurtus šventinius ritualus.

Išnagrinėjus kalendorinių švenčių koncepcijas, pateiktas to meto metoduose leidiniuose, bei įvairiu laikotarpiu atliktus etnologų tyrimus, peršasi išvada, kad tradicija buvo būtina kaip vertybinė kategorija, galinti suteikti naujosios šventės apeiginę vertę. Tačiau tradicija buvo kuriama atsiribojus nuo šeimos, t. y. šventės šventimo privačioje aplinkoje, šventės erdvę išplečiant į platesnes socialines bendrijas ir sudarant sąlygas ideologiškai kontroliuoti šventės turinį. Sėkmingiausiai į šeimoje švenčiamų naujųjų švenčių tarpą įsiliejo Naujieji metai ir Tarptautinė moters diena, mat buvo neatmesta galimybė švęsti jas neformalioje aplinkoje, o švenčių turinį sudarė dovanos ir pobūvis siauroje šeimos aplinkoje. Šios šventės šeimoje švenčiamos iki dabar. O sovietmečiu kurta Šeimos šventė taip ir liko tik diskusijų objektu. Taigi, mano nuomone, neteikdami reikiamo dėmesio uždarams, šeimoje švenčiamoms šventėms formuoti, sovietų ideologai patys trukdė sukurti socialistines šventes. Todėl per visą sovietmetį šeima dauguma atvejų liko nuošalyje nuo ideologizuotų švenčių ir sugebėjo išsaugoti reikšmingą dalį senųjų tradicijų. Šiuos teiginius pagrindė ir prieš kelerius metus atliktas trijų Vilniaus miesto etninių grupių (lietuvių, lenkų ir rusų) šeimose pastaruoju metu švenčiamų švenčių tyrimas, rodantis, kad visų trijų etninių grupių šiuolaikinėse vilniečių šeimose Kūčios ir Kalėdos laikomos svarbiausia, išskirtinę vertę turinčia šeimos švente. Didelę svarbą tarp šeimos švenčių išlaiko ir Velykų šventės, iki šių dienų išsaugojusios ir etninius savitumus.

Literatūra

Balys Jonas. 1978. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla.

Balys Jonas. 1993. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Mintis.

Bielinis Jonas. 1979. LTSR kultūros ministro, Respublikinės liaudies tradicijų tarybos pirmininko J. Bielinio pasisakymas, LKP miestų ir rajonų komitetų sekretorių, miestų ir rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkų pavaduotojų, grupės ministerijų, žinybų ir organizacijų vadovų pasitarimo, skirto civilinių apeigų ir tradicijų vaidmeniui didinti, komunistiškai auklėjant darbo žmones, įvykusio 1978 m. birželio 16 d. Kaišiadoryse, medžiaga: 4–19. Vilnius.

Čepaitienė Auksuolė. 2013. *Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas. Besikeičianti Lietuva XX amžiuje*. Vilnius: LII leidykla.

Čepienė Irena. 1964. Šeimos šventė, *Meno saviveikla* 3: 12–13.

Čepienė Irena. 1982. Tradicinės šventės – komunistinio auklėjimo veiksnys, Čepienė I. (sud.). *Mokyklų tradicinės šventės*: 4–19. Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba.

Čepienė Irena, Giedrienė Rūta. 1969. *Civilinės apeigos*. Vilnius: Mintis.

Černeckis Vincas. 1961. *Naujo gyvenimo tradicijos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Čiubrinskas Vytis. 2001. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 99–117.

Dundulienė Pranė. 1979. *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba.

Dundulienė Pranė. 1982. *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas.

Dundulienė Pranė. 1991a. *Lietuvių etnologija*. Vilnius: Mokslas.

Dundulienė Pranė. 1991b. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis.

Dusevičiūtė Gintarė. 2013. Metinių švenčių diskursas Lietuvos periodikoje 1940–1941 m. pirmos sovietinės okupacijos laikotarpiu, *Res Humanitariae* XIII: 124–135.

Giedrienė Rūta. 1977. Mirusiųjų pagerbimo diena, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1975–1976 metais*: 169–179.

Giedrienė Rūta (sud.). 1979. *Civilinės apeigos*. Vilnius: Mintis.

Gudelis D. (sud.). 1964. *Mirusiųjų pagerbimo diena Panevėžyje*. Metodinė medžiaga. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis Kultūros-Švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas.

Hatanaka Sachiko. 2002. Tradition in Modern Japan: the Invention of Tradition, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 2(11): 53–70.

Hendersen Helena. 2005. *Holidays, Festivals, and Celebrations of the World Dictionary*. Griswold, Detroit: Omnigraphics, Inc.

Hobsbawm Eric, Ranger Terence O. (eds). 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kezienė Teresė. 1963. Namuose šventė, *Tiesa* 12 21.

Klimka Libertas. 2009. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Kudirka Juozas. 1993. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga.

Kudirka Juozas. 1994. *Lietuviškos Kūčios. Istorinė lyginamoji apžvalga*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Kuznecovienė Jolanta. 2008. Šventės švenčiantis lietuvis: bendruomeniško diapazonas, Čiubrinskas V., Kuznecovienė J. (sud.). *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*: 75–88. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Lankauskas Gediminas. 2006. Apie sensorinę socializmo atmintį, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 6(15): 47–72.

Laukaitytė Regina. 2010. *Lietuvos bažnyčios vokiečių okupacijos metais (1941–1944)*. Vilnius: LII leidykla.

Laurinavičiūtė-Petrošienė Lina. 2015. *Žanro virsmas: Žemaitijos Užgavėnių dainos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Lubecka Anna. 2013. Polish Ritual Year – a Reflection on Polish Cultural Policy, Laineste L. et al (eds.). *Estonia and Poland: Creativity and Tradition in Cultural Communication 2: Perspectives on National and Regional Identity*: 83–98. Tartu: ELM Scholarly Press.

Marcinkevičienė Dalia. 1999. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga.

Marcinkevičienė Nijolė, Mukaitė Loreta, Vakariniene Audronė. 2003. *Kupole rože. Sekminių – Joninių papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Marcinkevičienė Nijolė, Mukaitė Loreta, Vakariniene Audronė. 2006. *Velykų rytą lelija pražydo. Verbų sekmadienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Mardosa Jonas. 1976. Derliaus šventė Tarybų Lietuvoje, *Jaunųjų istorikų darbai* 1. Medžiaga respublikinei jaunųjų istorikų mokslinei konferencijai. 1976 m. spalio: 195–206.

Mardosa Jonas. 2009. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos. Liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Mardosa Jonas. 2013. Šventės mieste: keletas kūrimo ir funkcionavimo problemų, Mardosa J. (sud.). *Šventės moderniam mieste. Festivals in the Modern City*: 52–60. Vilnius: Edukologija.

Mardosa Jonas. 2016a. *Etnografija ir etnografo darbas. Etnografinių tyrimų istorijos ir praktikos klausimai*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.

Mardosa Jonas. 2016b. Velykų šventės, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Mardosa Jonas, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*: 145–188. Paukštytė-Šaknienė R. (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Mažiulis Antanas. 1969. Lietuvių šeimos papročių sovietizavimas, *Aidai* 1: 47–48.

Mišutis Pranas. 1979. Patarėjo prie Lietuvos TSR Ministrų tarybos P. Mišučio pasisakymas, *LKP miestų ir rajonų komitetų sekretorių, miestų ir rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkų pavaduotojų, grupės ministerijų, žinybų ir organizacijų vadovų pasitarimo, skirto civilinių apeigų ir tradicijų vaidmeniui didinti, komunistiškai auklėjant darbo žmones, įvykusio 1978 m. birželio 16 d. Kaišiadoryse, medžiaga*: 20–41. Vilnius.

Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2012. Tradicijos sampratos šiuolaikinėje Lietuvoje, *Lituanistica* 58, 2(88): 206–217.

Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2013a. Tradicija šiuolaikinių kalendorinių ir gyvenimo ciklo švenčių kontekste, *Res Humanitariae* XIV: 303–322.

Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2013b. Pasiruošimas Kalėdų šventėms vilniečių šeimose: stresas ar malonumas? *Lituanistica* 59, 4(94): 316–327.

Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2016. Kūčios ir Kalėdos, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Mardosa Jonas, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*: 29–74. Paukštytė-Šaknienė R. (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Paukštytė-Šaknienė Rasa, Mardosa Jonas, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. 2016. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*. Paukštytė-Šaknienė R. (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Pečiūra Petras. 1974. *Tradicijos vakar ir šiandien (Religinių tradicijų pakeitimas naujomis šventėmis ir apeigomis)*. Vilnius: Mintis.

Pečiūra Petras. 1980. Šventės problema. Vilnius: Mintis.

Pečiūra Petras. 1982. Bendriausi šventės bruožai, Čepienė I. (sud.). *Mokyklų tradicinės šventės*: 20–28. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba.

Petrošienė Lina. 2014. Užgavėnės arba Žiemos palydų šventė sovietmečiu, *Istorija* 1(93): 48–68.

Plekavičienė B. ir kt. (sud.). 1967. *Liaudies tradicijos*. Rekomenduojamos literatūros rodyklė ir metodinė medžiaga. Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka.

Putinaitė Nerija. 2014. Sovietinės sekuliarios apeigos ir perkeistas žmogiškumas, *Naujasis Židinys-Aidai* 3: 25–31.

Putinaitė Nerija. 2015. *Nugenėta pušis. Ateizmas kaip asmeninis apsisprendimas tarybų Lietuvoje*. Lietuvių katalikų mokslo akademija, Naujasis Židinys-Aidai.

Rihtman-Auguštin Dunja. 1990. The Metamorphosis of Festivals in a Socialist Country, *Ethnologia Europaea* 20(2): 97–106.

Roth Klaus, Roth Juliana. 1990. The System of Socialist Holidays and Rituals in Bulgaria, *Ethnologia Europaea* 20(2): 107–120.

Sakalauskiene M. 1983. *Švenčių tyrimas ir fiksavimas (metodinės rekomendacijos kraštotyriminkams)*. Vilnius: Lietuvos TSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija.

Šaknys Žilvytis Bernardas. 2001. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedis.

Šaknys Žilvytis. 2007. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai*: 65–116. Šaknys Ž. (sud.). Vilnius: LII leidykla.

Šaknys Žilvytis. 2009. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Lietuvos kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*: 63–110. Šaknys Ž. (sud.). Vilnius: LII leidykla.

Šaknys Žilvytis. 2014. Tradicinių kalendorinių papročių tyrimai sovietinėje Lietuvoje, *Etnografija* 20: 92–105.

Šaknys Žilvytis. 2015. Karimų kalendorinės šventės valstybinių švenčių aspektu, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 15(24): 99–128.

Šaknys Žilvytis. 2016. Naujieji metai, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Mardosa Jonas, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*: 75–103. Paukštytė-Šaknienė R. (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Senvaitytė Dalia. 2013. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. I dalis: 1945–1964 metai, *Lituanistica* 59, 2(92): 101–121.

Senvaitytė Dalia. 2014. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. II dalis: 1964–1990 metai, *Lituanistica* 60, 2(96): 118–133.

Šidiškienė Irma. 2013a. Kovo 8-oji vilniečių šeimose: šventė, dovanos ir vaisės, Mardosa J. (sud.). *Šventės moderniaame mieste. Festivals in the Modern City*: 224–233. Vilnius: Edukologija.

Šidiškienė Irma. 2013b. Motinos dienos tradicijos išradimas Lietuvoje, *Liaudies kultūra* 6: 54–62.

Šidiškienė Irma. 2016. Motinos diena, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Mardosa Jonas, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*: 223–246. Paukštytė-Šaknienė R. (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Streikus Arūnas. 2004. Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944–1970 metais, *Lietuvos istorijos studijos* 14: 88–99.

The Ritual Year. <<http://www.siefhome.org/wg/ry/index.shtml>> [žiūrėta 2016 05 16].

Vaicekauskas Arūnas. 2005. *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomenės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab. – XX a. pr.* Kaunas: VDU leidykla.

Venskienė Asta. 2014. Etnografinės medžiagos rinkimo priemonių kalendorinių švenčių tema raidos tendencijos, *Lituanistica* 60, 4(98): 252–273.

Vyšniauskaitė Angelė. 1964. Naujų tarybinių papročių formavimasis, Vyšniauskaitė A. (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai*: 551–567. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Vyšniauskaitė Angelė. 1966a. Atgaivinkime šeimos šventę, *Tarybinė moteris* 2: 16.

Vyšniauskaitė Angelė. 1966b. Naujųjų šeimos tradicijų problematika, *Kultūros barai* 3: 9–11.

Vyšniauskaitė Angelė. 1993. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas: Šviesa.

Печюра Пятрас. 1960. Внедрение новых традиций, Печюра П., Сердант А. *Новая жизнь, новые традиции (из опыта внедрения новых традиций в Литовской и Латвийской ССР)*: 4–22. Москва: Знание.

Сердант Арнольд. 1960. О безрелигиозных традициях и обычаях, Печюра П., Сердант А. *Новая жизнь, новые традиции (из опыта внедрения новых традиций в Литовской и Латвийской ССР)*: 22–38. Москва: Знание.

Тульцева Л. А. 1985. *Современные праздники и обряды народов СССР*. Москва: Наука.

Family and Calendar Holidays in Soviet Lithuania

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Summary

The issues of family and cultural transmission have more and more frequently become the focus of discussion in contemporary society. Family discourse has become one of the major topics in analyzing the questions of ethnic and cultural identity in both the humanities and social sciences. One of the ways to answer these questions is to analyze holidays that bring family members together and the place these holidays occupy in the structure of the ritual year. The author's research shows that a lot of traditions observed in the pre-Soviet occupation period continue to endure in the private sphere, i.e. family, even in such multi-ethnic city as Vilnius. On the other hand, Anna Lubecka, in her analysis of the ritual year of Poland, unveiled a twofold life which existed during the communist era. Traditional values were upheld as well as religious and patriotic holidays were celebrated in the privacy of one's home; simultaneously, holidays and events forced by the communist ideology were propagated in the public space. A rift between private and public sphere holidays and value systems associated with them was prominent in Soviet Lithuania (1940–1941 and 1945–1989).

In trying to narrow the divide between holidays observed in the family versus those celebrated in public space, Soviet authorities employed the concept of values-based tradition. Many humanitarian and social studies researchers in analyzing contemporary processes of cultural transmission have relied on Eric Hobsbawm and Terence Ranger's idea regarding the long-term continuity of tradition presented in their book 'The Invention of Tradition'. This theory has moved many cultural anthropologists to revise the concept of tradition. Ironically, Soviet authorities have thought of changing the notion of tradition before it was achieved in the West. The Soviet regime was the period when new traditions were being reinvented. New 'socialist', 'communist' or even 'new life traditions' were created hoping to replace the old traditions, which embodied religious beliefs. Therefore, methodological publications by Soviet ideologists as well as ethnological writings of the period witnessed changing concepts of tradition which were not necessarily transferred from generation to generation but which instead embodied elements of values/power. Still, the newly coined tradition consisted of the holidays celebrated in public spaces, so the question raised in this paper concerns the development of this process on the family, i.e., how much attention Soviet ideologists paid to calendar holidays observed in the private sphere and what efforts were made to enforce their celebration in a Soviet family.

According to Žilvytis Šaknys who analyzed studies of traditional calendar holidays in Lithuania, this period was not favorable to research. From the ethnological point of view, it was only in recent years that the calendar holidays created during Soviet times were brought to the light of research. We would emphasize the writings of Gintarė Dusevičiūtė and Dalia Senvaitytė who both studied the discourse of calendar holidays in Soviet time periodicals. Lina Petrošienė has done research on 'Užgavėnės' Celebration or Shrove Tuesday. These studies reveal the public character of the holidays. Research on festivals celebrated inside families have been scarce. We would single out Irma Šidiškienė's study which analyzes celebration of the International Women's Day in a family circle (Šidiškienė 2013a: 224–233). Some aspects of festivals celebrated by the contemporary family (i.e., the place of celebration, composition of family members who celebrate and traditions sustained through these celebrations) are revealed in the study of holidays celebrated by families of three ethnic groups in Vilnius (Lithuanians, Poles and Russians); the study was completed a few years ago and published this year.

This article analyzes, for the first time in Lithuanian ethnology, the place of a family in the structure of the ritual year as it was constructed during the Soviet period (I will distance myself from analyzing life cycle celebrations). The object of the study is calendar holidays, the goal – to review all holidays celebrated during the time and also newly created holidays and to mark out the calendar holidays that were celebrated in family circle and their place in the structure of the ritual year. I will complete the following tasks: 1) I will analyze how the new holidays were enforced from the perspective of time; 2) I will review methodological and propaganda publications which shaped how the holidays were celebrated in public and private spheres; 3) I will overview ethnological research that helps to conceptualize how these objectives were achieved. The research focuses on holidays celebrated in cities with less attention to holidays celebrated exclusively in agrarian rural settings.

From the very beginning of occupation, Soviet authorities changed the whole system of calendar holidays in Lithuania. In the whole Soviet Union the revolutionary festivals were marked as official holidays: Lenin's Memorial Day, International Women's Day, International Labor Day, the Great October Socialist Revolution Day, USSR Constitution Day. New Year's Day was also an official holiday during Soviet and the pre-Soviet period. The government also created and popularized new 'folk' holidays which were to reflect local cultural characteristics. For example, Užgavėnės had to be replaced by Winter or End-of-Winter holidays, Easter – by Spring holidays, 'Joninės' or St. John's Day by Summer holidays, 'Sekminės' or Pentecost Day – by cattle-breeding holidays. New significance had to be assigned to the festivals of Songs and Harvest. Consequently,

new structures of holiday development and control were designed. However, in creating new holidays, Soviet Lithuania was faced with various challenges. Therefore, from a time perspective, the intensity that marked the development, oversight, and institutionalization of public holidays changed quickly. During the entire Soviet period, the concept of 'new traditions' was actively developed to justify newly created festive rituals.

Analyses of public holiday conceptualizations in methodological publications of the time, as well as ethnologist studies conducted at various times, show that tradition was a category of value which could imbue the new holidays with the significance of ritual. However, the tradition had to be separated from the family, i.e., when celebration would take place only in a private sphere. The new tradition had to extend the sphere of festivities to include wider social organizations and create conditions to ideologically control the content of celebrations. New Year's Day and International Women's Day are the two holidays that most successfully joined the list of new holidays celebrated in the private family circle as these holidays did not reject the possibility of celebrating in a non-public environment and the content of the celebration consisted of gifts and a party contained in a small family circle. These holidays are celebrated in the family to this day. At the same time, the idea of instituting a Family Day was created during Soviet times, and has remained an object of discussion. Even though the development of a Family Day was discussed, the process halted after a few unsuccessful attempts and ended with a few publications discussing its forms of celebration. Therefore, in my opinion, by not having paid necessary attention to creating private holidays, celebrated in an intimate family circle, Soviet ideologists hampered the development of socialist holidays.

A question arises as to how the new public holidays are described by the ethnologists who had to describe the current situation in ethnological publications of the time and create an illusion of an ongoing serious scientific research on socialist culture. Or as Antanas Mažiulis phrased it, to turn the new rituals into 'traditions'. In describing the Soviet ethnology (ethnography), Vytis Čiubrinskas acknowledged that it 'paid its tribute to the creation of Soviet traditions by *scientifically advising* on how to standardize the old cultural forms based on the new content. But it was even more useful in shaping the anti-Soviet national stance in its pursuit to record, in the sovietized Lithuanian society of the time, the *typical, specific and authentic* Lithuanian traditions, sometimes even to use them to reconstruct the strata of pre-Christian-Lithuanian-Baltic-Indo-European heritage' (Čiubrinskas 2001). On the other hand, the academic publications of 1964 (Characteristics of Lithuanian Ethnography) and 1982 (Lithuanian Ethnography) point out the public nature of the holidays as their most significant characteristic. Calendar holidays of the time are holidays of work collectives and not family

holidays, i.e., they are more intended to separate (if spouses work in different places) rather than unite families.

To summarize, we can conclude that Soviet ideologists, in their efforts to 'distance' Soviet individual from religion, sought not only to plant holidays which were of the 'right' content but also to routinely observe and control their celebration. And that was possible only by transferring holidays to the public sphere, since it was difficult to control any holiday celebration held in the family as long as it did not infringe laws. Therefore, mass celebrations of public holidays garnered the greatest attention of the Soviet officials. Thus, every family expressed resistance or loyalty to the existing regime and its ideology. Therefore, during the Soviet period, in many cases, the family remained on the sidelines of ideologically transformed holidays and was able to preserve a significant portion of the old traditions. These statements are validated by the research conducted several years ago by the author and her colleagues (Jonas Mardosa, Žilvytis Šaknys, and Irma Šidiškienė). The research analyzed holidays that have been celebrated by families of the three ethnic groups in the city of Vilnius: Lithuanians, Poles and Russians. The study revealed that families in all three groups considered 'Kūčios' (Christmas Eve) and 'Kalėdos' (Christmas Day) to be the most significant and exceptional family holidays. 'Velykos' or Easter holiday which has preserved its unique ethnic characteristics also retains its importance in the list of family holidays.

Gauta 2016 m. kovo mėn.